

[Parti Nagy Lajos](#)

NAGYSZÓTÁR-CÉDULÁK 2.

LVI. évfolyam, 7. szám, 2012. február 17.

Az ÉS könyve februárban - A magyar nyelv nagyszótára III. B-BES. Főszerkesztő Ittész Nóra. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2011. 1020 oldal, 7480 Ft

A magyar nyelv nagyszótára IV. BESZ-BY. Főszerkesztő Ittész Nóra. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2011. 1039 oldal, 7480 Ft

Az ám gyönyörűség, mikor a gyerek **beszabadulhat** egy olyan elhagyott lomtárba s kedvére kutathat az előtte ismeretlen tárgyak között. Ez a Jókai-mondat lehetne a mottóm, hisz erről volna szó, a kedvemre kutatásról, noha a matatás, **bé betűvel babirkálás, bizgatás** pontosabb, s persze a szótár nem lomtár, **bár** ahogy vesszük, kinek mi a lom. **Bizonyára** van ember, aki utálja a szótárakat. Ettől még az emberiség, ezen **belül** a magyarság a szótár műfaját nem feltétlenül tartja **balgaságnak**, amire ne kéne áldozni a nemzet oltárán. Szeretem hinni, hogy az emberiség író és olvasó hányadában meglehetősen az egyetértés, hogy szótáre neccessze est. S ha használni, vagyis olvasni, akkor szótárt írni is szükséges, amiképpen szükséges írni is róla, mármint a kész szótárműről. Szakkritikát is, és ilyesmi cédulációt is, mint én alant – kedvcsinálót, töredékes élménybeszámolót.

*

Ülni egy fotelben testes és finom szótárral a kézben s ceruzával, igen hedonista tevékenység. A fotel természetesen **balzak**, ama egyszerre fekvő- és ülőbútor, melyet magáról a francia íróról neveztek el, ki a maga képére és nehézkedésére kikísérletezte. Szóval ülni, olvasni egy kopott és kényelmes **balzak** mélyén, míg kint **béke** méhe és szilvalekvár, vagy épp a téli Pozsonyi út imbolygó, piros trolikkal az alig használt fehérségben. Szótárt *olvasni* ritkaság, többnyire csak a munkaasztal van, a „megnézek valamit” rohanós öncsalása. Pedig van-e jobb, mint élvezkedni, elveszni a nyelv erdejében, ami ugyan rengeteg, esetünkben, *A magyar nyelv nagyszótára* esetében mégsem vadon. Hanem egy jól tartott parkerdő.

*

A vadon más, a vadon a megragadhatatlan jelen idő, ahol – egy olvasómtól kaptam, köszönöm – ilyen gyönyörű mondat születik, jó eséllyel arra, hogy majdan a *Magyar Történeti Szövegtár*, s azon keresztül e szótár sokadik kiadása részévé váljon: „*Szandokánka, ne futkorázz, mert elbászódsz!*” S ha már, hát nem állom meg, hogy ide ne írjak egy friss hallományt (kifőzdeajtó előtti havas járda, pengő mínuszok közt topogva dohányzó páriák): „*Banyek, az ilyen szakács cummantsa le magát este tízig reggel héttől!*”

*

Szótárról írni maga a gyönyörű reménytelenség. A tárgyat kimeríteni nem lehet, s ez ad bizonyos lusta szabadságot. Aláhúzok, jegyzetelek, azt cédulákká alakítom, majd összerakom itt a gépben, mert persze ezek gépi cédulák. A kapcsolat közöttük én vagyok és a **bé betű, B, bé, bá**, s máris jön a **bab**, az első rendes szó, majd a **baba**, el vagyok veszve, azt hiszem, ide kell másoljam a

szép körülményesség mintapéldájaként a Pallas lexikonból vett példamondatot, hogy a hajózásban mi a **baba**. *Az a saját tengelye körül forgatható függélyesen álló hengeralaku faoszlop, mely a fedélzetbe beeresztve, a hajó orrán vagy farán van alkalmazva, s melyet a hajó kikötésénél vagy kukázásnál [= az ún. kapaszkodó hajózásnál, vagyis a hajó kötéllel, lánccal való húzásánál] a kötél rászédésére használnak.*

*

Az első szócikk a nagyjából ötezerből maga a **B**. Első szócikknek lenni, akivel ráadásul jelentős csúnyaszó is kezdődik – a **baszik** a III. kötet 287. oldalán tűnik föl és a 293. oldalon tűnik ki a képből –, nehéz, magányos dolog, pláne, ha az ember két ajakkal képzett, (rövid) zöngés felpattanó zárhang, s **bizony**, ikerszók utótagjában nélkülözhetetlen. Az első példamondat Vámbéry Árminé 1882-ből: *A kirgizek még ma is busurman-t ejtenek muszلمان helyett, a mi a b meg m és l meg r fölcserélődése szerint egészen rendesnek tetszik.* S van még egy kedvenc **bé**-mondatom, ami sose merült volna föl a XX. század sajtótemetőjéből, ha nincs ez a vállalkozás, hisz szürke kis semmiség, még tán fűszálnak se mondanám az emberiség, s a magyarság kertjében. De van, 1960. november 7-én, írta le a *Magyar Nemzet*, hogy *A hatodik bé életében ez volt Szentlőrinc-kátán az egyetlen árverés.* És ezen utólag sincs mit csodálkozni.

*

Még ha tudja is az ember, mi az a **bajonettzár**, akkor is komoly feladat egyetlen mondatban definiálni. Márpedig a szótárírónak ekkora mozgásteret van. Ha **bébi**, ha **behemót**, egyetlen zsebkendőnyi cselporond. Mit mondjak, különleges tevékenység, tán épp úgy *állapot*, mint a költőé. Némi megszállottság, fegyelem, arányérzék, erős képesség az elvonatkoztatásra, a sűrítésre – hisz ezek költői tulajdonságok is, noha a két mesterséget a nyelv szeretetén túl nemigen kapcsolja össze semmi, de hát ennyi kapocs elég is. A **bajonettzár** egyébiránt *két egymásba illeszkedő csövet, rudat, hüvelyszerű alkatrészt stb. az egyik elem gombjának a másik elem bevágásába illesztésével és elfordításával rögzítő kapcsolóelem.*

*

Hát mit ülsz ott, mint egy csoma? Csak bá! bá! Mindig? kérdi az egyik példamondatban Tersánszky, az egyikben a körülbelül, hatvanezer mondat közül. Hatvanezer magyar mondat, egy posztmodern **breviárium**, de tán a „regény” titulus se lenne túlzás, Ág Istvántól [sic!] Zsugán Istvánig. A hat éve megjelent *Segédletek* kötetben egy hosszú szám alapján visszakereshető, honnét való a választott mondat. Talán ez lehetett a legizgalmasabb – ha én szótáríró volnék, ezt élvezném, miként szótárolvasóként is ezt élvezem a legjobban –, példamondatot választani. A jók, korrektek, pontosak, odaillők közül már nincs legjobb, csupán ízlés van, ujjbegy, habitus, szerencse. Aki például a babona szócikkhez kiválasztotta az 1916-os Móricz-mondatot, miszerint *gyorsan elindult, elkerülte a küszöbnél a piciny hullát, nem lépte keresztül, eszébe villant a babona: ha keresztül lépik a gyereket, nem nő meg*, az, kis túlzással, teremtett egy negyedperces novellát, egy új művet, keményet, lidérceset, megbonthatatlant.

*

Ideillesztem, mert hová máshová, hogy aki nem tudná, mi történt Szetsődi Mátéval, azzal a Szecsődivel, aki Zrínyinél nagy meztelen pallost tart erős kezével, s nagy tarka kecsével, **befödözve** magát páncélfegyverrel jó, nos, az Kónyi János 1777-es verséből megtudhatja: *Szetsődi Máténak térdben mind két lábát / Az ágyu el-hordta, 's nem lelt olyan bábát, / Ki meggyogyithatta volna nyavalyáját.*

*

A hosszú jelzetek mögötti **bibliográfiai** adatok 565 oldalt tesznek ki, ilyen terjedelmű a hálón is hozzáférhető *Magyar Történeti Szövegtár* forrásjegyzéke. Ez, továbbá az archivális cédula-anyag (nagyjából hatmillió cédula), és töménytelen szöveg-cédé alkotja azt a három korpuszt, melyen a *Nagyszótár* alapszik. Egyébként a nagyszabású *Segédletek* kötet első az egyenlők között, mindent elmond a magyar nagyszótár-kísérletek lassan kétszáz éves hányattatásáról. Tanulságos történet, éppoly magyar, mint amilyen **befejezetlen**, igaz, az ügy soha nem állt ilyen kecsegtetően, mint ma, soha nem volt ennyi esély rá, hogy, a magyarnak, mint más kultúr nemzetnek is, legyen korszerű, **bővíthető**, korpusz alapú nagyszótára.

*

Rosszul alszom, s hajnal felé azt álmodom, ülés van a Parlamentben. Valamelyik nagytekintélyű honatya feláll, s kisebb méltatás után **bátorkodik** erőst javasolni a tisztelt képviselőtársaknak, hogy mindahányan fizessenek elő *A magyar nyelv nagyszótára* eddigi és ezután megjelenő kötetekre, ami úgy a gesztus, mint a megrendelők tetemös száma miatt, a szép vállalat jövőjét erős dicccsel **boltozandaná**. Az illető már a magyar haza polgármestereit meg sem tudja szólítani, mert tapsba és éljenzésbe fül mondandója. A képviselők felpattanva megrendelőíveket követelnek, de ízibe, s amint kézbe kapják azokat, máris sercegenek a lelkes tollak – erre a sercegésre ébrednek.

*

A *Nagyszótár* közelébe úgy kerültem, hogy 2006-ban, az első két kötet megjelenése táján megkértem a Nyelvtudományi Intézet szótárírói, írjak erről az induló vállalkozásról, lehetőleg valami jó és komoly helyen, konkrétan az *ÉS*-ben. A felkérést akkor is, most is megtisztelőnek éreztem, a szótárt pedig, mint minden jó szótárt, olvasatlanul is a magaménak. Olyanformán, ahogy egy kőfaragó Carrarában körbenéz. Nekem a szavakhoz mindenekelőtt praktikus közöm van, gondoltam és gondolom, szobrász vagyok, nem geológus. Vagyis se lexikográfus, se nyelvész. Az író máshogy szakember, ha szakember egyáltalán, s legyen **bár** szenvedélyes lepkegyűjtő, a szempontjai rettentően mások. Nem is szempontok. Pontosabb, ha **babirkációnak** mondom, hogy furcsa, különös szavakra vadászok, amelyek megmagyarázhatatlanul sugározni kezdenek, megannyi **babérc**, amely – ha esetleg, hozzám hasonlóan, nem tudná valaki – *agyagban előforduló, bab v. borsó alakú szemcsékben megjelenő üledékes vasérc*.

*

Az említett felkérés másnapján, anélkül, hogy a könyvet kinyitottam volna, arra az ésszerűen morbid gondolatra jutottam, hogy én bizony ki fogom kötni: az összes majdani kötetről is én írhattam az *ÉS*-ben, s persze mind *A hónap könyve* legyen, ez a minimum. Károlyi Csaba meg is ígérte, meg is fogja tartani, egy szerkesztő gondolkozzon 35 éves távlatokban. Merthogy szépen kiszámoltam, a tervek szerint két évente jelenik meg egy kötet, 2006-ban hátra volt 16 darab, azaz 32 év, pótkötetekkel mondjuk 35. Még 90 éves sem leszek, gondoltam, s túl leszek rajta, s akkor az jó lesz. Például, mert élek. Ez se volt egy utolsó szempont, illetve van. Lesz. 2012 januárjában már kettővel kevesebb folytatás van hátra. Szépen haladok.

*

Ha egyszer meg akarnám írni a **be** igekötő kalandos életét a *Nagyszótár* válogatott példamondataiból, úgy a III. kötet 318. oldalán kezdődnek az én **beregényem**. *Megnyitják az ajtót: s tsak bétoppán 4 haramia, ketteje a' tseléd ház' ajtajára áll, hogy senki ki ne jöhessen lármát ütni, ketteje pedig bé a házba*. A Magyar Hírmondó felütése elég erős 1786-ból, hogy aztán sorjazzanak az igekötői jelentésen alcímszavak (*Zemesris pediglen Szakadással maga, Belső szobáiba titkon bé-ballaga* – Perecsényi Nagy László 1801), majd az első önálló szócikk a **bead**, s így megy, **bonyolódik** kis kihagyásokkal, finom kitérőkkel több mint 850 oldalon keresztül, hogy a

IV. kötet 224. oldalán a **bezsuppol** igével elköszönjünk hősünktől a magyar nyelv kicsiny, de nagygyá, hajlékonyá tevő robotosától.

*

Persze a szótárolvasás próba is, mi az, amiről fogalmam sincs, amit nem hallottam soha, ami a legpasszívabb szókinccsben sem szerepel. A teljesség igénye nélkül ezeket írom ki: **berbence, berbitél, berhel, bervéng, binokli, bicékel, baborcs, börvély, bocfa, bocska, bodag, bogzik, bojnyik, bóna, borék, bőköltő, bőrfarkas, bőrküteg, burdej, burkony.**

*

Egy szótár arra jó, hogy az ember szembesüljön vele: nem tud, sose tud elég jól magyarul. Nem tud, mert nem is lehet, az „elég jó” igen személyes és változékony mértékegység. Az persze kérdés, kell-e tudni, hogy a **babug** vagy **babuk** mellbimbó, s **Baróti** Szabó Dávidnál fordul elő 1772-ben (sajnos, **bár** érthető, ennél régebbi példamondatokkal a szótár nem szolgál). Kell-e tudni, hogy a **babkár** vagy **babkáros**, házaló kereskedő? A TESZ szerint a szlovák **bobkár**, azaz vászonkereskedő szóból származik, mely szlovák szó – mit TESZ isten – a **babérból** szlovákosodott el, ami e kereskedők egyik fontos cikke volt. Kell-e tudni, hogy a **bagolytüdő** aszalt gyümölcs, illetve a **belőle** készült étel, hogy a **bálmos** juhtej savójában főtt puliszkaszerűség. Vagy hogy a **baráber** alkalmi földmunkás volt hajdan, a **bébillér** pedig alkalmi fölszolgáló, cseléd. És a **berz**? Értetődik-e magától, hogy a nyelvújítás pátosza így készült hívni az elektromos áramot? S hogy a **bizsók, borotvapengéből** készült **bicska**. Hogy milyen **barnásszürke** a **borzderes**. Kell tudni vagy nem kell, nem tudom. Egy ekkora szótár kontextusában ez nem igazán kérdés. Jó tudni, legalább azt, hogy hol is keressem, ha már **beemlézni**, szó szerint megtanulni nem fogom.

*

Végül a nevek következnek, sok név, szeretném őket ideírni, a szótárat ugyanis, mint tán kiderült, írják, komoly, hús-vér emberek, nagy erőfeszítéssel, tudással és szeretettel. A vállalkozás főszerkesztője Ittész Nóra. Szótári főmunkatársak Elekfi László, Gerstner Károly, Pusztai Ferenc. Szerkesztők Csengery Kinga, Fiers Márta, Gyenese Ilona, Győrffy András, Kiss Csilla, Mártonfi Attila. Szócikkírók Csengery Kinga, Dragon Károly, Eiplné Pál Alexandra, Fiers Márta, Gyenese Ilona, Győrffy András, Ittész Nóra, Kéthely Anna, Kiss Csilla. Kovács András, Kovács Zsófia, Kurcz Ádám István, Lipp Veronika, Mártonfi Attila, Pais Judit, Simon László, Szabó Tamás Péter, Székács István, Szirmai Diána, Tóth Lajos Pál. Általános lektorok Gerstner Károly, Horváth László, Hosszú Ferenc, Kemény Gábor, Pusztai Ferenc. Informatikai munkatársak Mártonfi Attila, Pajzs Júlia. Filológiai munkatársak Szabó Tamás Péter, Tamás Dóra Zsófia. Morfológiai szakértő Laczkó Krisztina. A szótár készítésében közreműködött Aggod Zsuzsa, Barcza Csilla, Barcza Virág, Baumann Viola, Bíró János, Dömötör Éva, Istvánffy András, Kis Margit, Kozma Judit, P. Márkus Katalin, Ónody Csilla, G. Orosz Renáta, Szabó Réka, Szentgyörgyi Rudolf, Varga Éva Katalin. Hogy a **babér** szócikkből Aranyt parafrazeáljam: Oly dolgot visznek ki, mely hírük megedzi, Fejük hervadatlan **babérral** övedzi.